

TOMÀS ESCUDER

Elogi del caminar solitari

Jamais je n'ai aussi bien pensé, n'ai autant vécu, n'ai aussi bien été moi-même que dans les longs voyages que j'ai fait seul à pied.

J. J. ROUSSEAU, *Confessions*

QUÈ ÉS CAMINAR?

Caminem des de fa mil·lennis. Però un fet tan elemental i quotidià com aquest passa desapercebut a la major part de la gent. Caminem rutinàriament. També és cert que, en caminar, solem deixar de banda la mirada. Observem davant nostre de manera desinteressada la major part de les vegades. Si parem esment al camí o a la vorera, només sol ser perquè intuïm que pot haver-hi un obstacle, un inconvenient. Altrament caminar és un acte impensat, automàtic. Clar que hi ha maneres i maneres de caminar. Ací el que ens interessa és l'acció de caminar que es fa intencionadament. Preferentment en un entorn de planes o de muntanya. Bàsicament de caràcter rural. I parlarem de caminar com un fet diferent de passejar i, evidentment, de córrer —aquesta exageració un punt utilitària o competitiva que tant s'ha estès darrerament. I, principalment, tot sols. Com a activitat solitària.

Caminar, però, no és un esport. Aquell qui camina, ja siga per necessitat o per pur desig, és conscient que no està practicant cap mena d'exercici més o menys atlètic. No fa esport.

Tomàs Escuder Palau (Castelló, 1946) és escriptor i viatger, a més de navegant per la Mediterrània. Ha publicat diversos articles a *L'Espill* i llibres com *Viatge africà* (1979), *Gent popular de Castelló* (1983) i *Els pelegrins de les Useres* (1989), entre altres

En aquest article ens centrarem en aquell que fa aquest exercici de desplaçament a peu per voluntat i desig de fer-ho. I encara hi afegirem: aquell que, a més de recórrer tot sovint un territori rural o muntanyenc, ho fa amb la voluntat clara de mirar, de guaitar, d'observar. Deixem igualment de banda el fet de caminar per ciutats o entorns urbans. Aquest és un altre terreny del qual en parlarem una altra volta. El nostre enfocament es centrarà en aquesta manera particular de caminar que és fer-ho en solitari.

No entenc que emprendre un camí ben acompanyat siga cosa desagradable. En absolut: la mirada i el comentari del company o la companya serà benvinguda i sol ser font de coneixement. Caminar sol, però, és tot un art.

En caminar sol, el món es torna més gran. Les impressions externes queden més gravades, assimilades i enteses. Però és evident que fer-ho tot sol és a la vegada un plaer i un inconvenient. El caminant solitari aprofita cada passa. Sí, certament. Però també es paga un preu. Heu de deixar la motxilla per qualsevol cosa un moment i cal demanar l'ajuda d'altri. Vos heu perdut en un camí, senda o drecera... i no teniu cap company amb qui consultar o discutir sobre la ruta a seguir. I, tanmateix... recomanem vivament caminar en solitari.

Hi ha diferents classes de caminar. Hi ha hagut i continuarà havent-hi caminants de tota mena.

Si observem la història dels viatges a peu podem considerar, en un sentit diacrònic, quatre tipus de caminant. Deixem de banda aquells medievals que per raons diferents no entren en el nostre concepte de persona que es mou a peu per plaer. Ells viatjaven a peu fonamentalment per necessitat. De vegades amb un matxo o en carreta. També les naus eren molt emprades per a grans i voluminosos desplaçaments. Però d'aquests viatges no en parlarem ara. Els caminants, tal i com els podem considerar avui, els podem dividir cronològicament en aquestes classes: els il·lustrats, els romàntics, els moderns i els postmoderns.

Si ho férem pels interessos del caminant la divisió seria una altra. Més endavant ho comentarem. Centrats ara en els citats anteriorment, es veu que l'il·lustrat busca la comprensió del paisatge, camina sovint sol però no li desagrada o fins i tot l'encoratja una bona companyia. El romàntic mira d'exaltar-se amb la natura, no li cal ni vol comprendre-la ni busca companyia; és més un plaer estètic i simbòlic. El modern assumeix quasi tots els valors dels caminants anteriors amb una barreja de filosofia del paisatge més àmplia. I per aconseguir una tal comprensió es posa en contacte amb aquell tipus d'associacions o clubs que precisament en aquest període històric naixen a dojo. Els centres excursionistes en són un exemple evident. El caminant postmodern busca ja uns valors diferents de tots els anteriors. Més que res

vol mostrar la imatge de la seua activitat, camina per a representar. La comprensió del paisatge no és la seua finalitat, sinó que aquest és només una excusa, un pretext.

Clar que al llarg dels temps el caminant ha participat d'una *Weltanschauung* diferent. En aquest sentit la motivació en funció d'interessos diferents continua present encara avui. I possiblement en serà una constant mentre hi haja caminants. Unes vegades es camina per motius religiosos en un pelegrinatge més o menys llarg. Arreu del món, i evidentment a casa nostra, es produeixen aquests desplaçaments (vegeu, en aquest sentit, un esdeveniment molt proper com són els Pelegrins de les Useres). Hi ha caminades polítiques que tenen com a causa principal una reivindicació d'aquest tipus. La marxa del darrer diumenge d'octubre a terres valencianes o la marxa per la sal de Gandhi a l'Índia en són bons exemples. El caminant de tipus cultural és el que, sol o majoritàriament en grup organitzat, inicia una marxa per reivindicar, sovint en els temps actuals, un espai natural. Com la marxa per la recuperació de la via verda de Castalla a Ibi. En un darrer cas, i sense voler ser exhaustius, tenim el caminant científic. Que tant pot mirar de trobar una espècie botànica molt apreciada, com visitar una balma on hi ha pintures rupestres.

En tot cas, el caminant construeix de manera implícita dos discursos, sovint paral·lels... Per una banda, aquell que es pot considerar explícit en el propòsit manifestat: simple gaudi, exploració, investigació. Per l'altra, aquell que possibilita més una mirada diferent a l'entorn. Perquè caminar ens apropa a la terra i a un temps més harmoniós amb el transcórrer de la vida, més lent.

El caminant solitari fa una lectura seguida, quasi metòdica del lloc que trepitja. Comprove les meues passes regulars, el calcer brut per la pols que apareix i desapareix a la meua vista segons si mire als peus o a l'horitzó. És un camí d'asfalt ara. I a les vores hi apareixen les deixalles que la ciutat llença. Un pot de beguda que relluu massa al sol, la botella de plàstic esclafada. Vaig agafant ritme i compasse la respiració a la velocitat. Fa un dia bo per caminar. I, com que la carretera no té trànsit i el sòl és pla i sense obstacles, la meua mirada passa damunt els tarongers per admirar el perfil de les muntanyes no massa llunyanes.

Un munt de papers, factures tal vegada, impresos amb logo escampats per la vora embruten l'entorn. Però ja no sent la remor de la ciutat i sé que, en aquests cas, aviat arribaré a un camí de terra. Algun plàtan escadusser ombreja el camí. I l'existència d'alqueries abandonades fa pensar en la vida tan intensa que aquest territori tenia fa només quatre dies. Ara, amb la motorització, els llauradors no es queden al camp a dormir. Veig reguers abandonats i séquies eixutes. El sistema de reg gota a gota s'ha imposat. M'acomode la motxilla a l'esquena i note el pas lleuger de quan fa temps que camine.

El camí però, encara manifesta massa la proximitat de zones urbanes. Uns preservatius i quatre mocadors de paper bruts diuen que el camp també serveix per a operacions amagades. En el terra veig petjades de bicicleta i d'algú que, com jo, deu haver passat caminant. Porta bon calcer i fa passes menudes. Més endavant descobrisc unes altres petjades que s'hi ajunten i que abans no havia observat. Són de dona, segur. Més menudes i estretes. Van en parella.

És temps de principis d'estiu i, com sempre, volen garses que em fan recordar el poema de Roís de Corella. I pense si deu haver-hi també a l'aguait un falcó disposat a la caça. Tot i ser un territori molt urbanitzat, aquesta au de presa hi apareix sovint. Encara veig teuladins.

Per alleugerir-me el dia han aparegut dos parells de fractocúmuls que no duren pluja de segur, però m'oferiran alguna ombra durant el dia. De tota manera al migdia buscaré un bon arbre on menjar un tros de formatge i refrescar-me. Vaig sentint les meues pròpies passes i deixo que el camp, la natura, em volte sense estridències ni grans espectacles. Aquest és un paisatge humil. Però l'alegria d'alguna ombra, el vol inesperat d'una puput i saber que trobaré lloc discret on passar la nit, on seré rebut com personatge anònim, em fa pensar en la grandària del món. Com diu aquell poeta austríac: «caminava sempre sol i en fer-ho s'adonava de la immensitat de la terra».

Al capvespre, a l'horabaixa, el silenci, un silenci diferent, es va imposant. Aus i ocells van al jòc. Aquest camí d'avui, diferent del de fa uns dies d'alta muntanya, té el gust de les caminades suaus.

ELS ANTECEDENTS MUNDIALS I ELS NOSTRES

Sembla que a les ribes del Mediterrani aquesta pràctica del caminar solitari no ha tingut la tradició persistent que té als països centreeuropeus, nòrdics i anglosaxons en general. O, en tot cas, de donar-ne testimoniatge. Raons històriques i culturals possiblement ho explicarien de sobres.

Tampoc el corrent memorialista que suposaria donar compte per escrit de les peripècies del camí. Només des de fa un cert temps, des de la Modernitat tal vegada, ha començat a aparèixer a casa nostra el que arreu d'aquest món al·ludit abans és conegut com a *travel writer*. L'escriptor viatger. Deuen ser coses del benestar econòmic com a mínim. Perquè és obvi que mentre no apareix una situació d'economia poderosa, viatjar en el sentit que ací ens referim no havia estat desitjable ni possible.

La gent caminava per altres raons.

A l'Europa de més al nord hi ha hagut caminades cèlebres com la que va fer Johann Sebastian Bach d'uns tres-cents quaranta quilòmetres, des de la ciutat d'Ohr-

druf on vivia fins a Lüneburg, després d'obtenir una beca per continuar els estudis d'organista i de ser admés al Cor d'aquesta ciutat. Això li succeïa a l'edat de 14 anys!

Evidentment un dels pares del caminar solitari és Jean Jacques Rousseau. Les seues *Rêveries du promeneur solitaire* marquen un abans i un després en la manera de considerar la pràctica del camí. A Rousseau encara no el podem qualificar de *flâneur*, això vindrà més tard. Ell és només —només, diguem-ho així— un pensador que tria el camí com una ferramenta. Caminar és per a ell, com de fet ho esdevindrà després per a molts altres, reflexionar. A una certa distància de Henry David Thoreau, improbable deixeble seu de l'altra banda de l'Oceà. O de Nietzsche.

Thoreau és un existencialista i un polític *malgré lui*. Ell vol amb les seues caminades i passeigs al voltant de la seua cabana, mostrar un camí de crítica als costums d'una societat americana on ja s'entreveuen les característiques dels Estats Units actuals. Els seus escrits, nombrosos, parlen del prodigi primigeni de la natura i de la necessitat d'acostar-nos-hi i viure de conformitat amb ella.

En terres angleses el prestigi i la praxi del caminar és ben estés i els exemples de caminants són nombrosos i de renom literari.

Robert L. Stevenson, el mateix Darwin, Samuel Johnson... en són exemples coneguts per no citar-ne sinó uns quants. El primer, amb deliciosos narracions sobre les seues excursions a peu, canta els plaers del camí acompanyat d'un ase i un bon amic. No pretén encara ser escriptor. Però no deixa de ser-ho.

Més proper a nosaltres, tal vegada a la nostra mentalitat mediterrània, tenim el magnífic caminant, explorador, científic i savi Theodore Monod. Actiu encara fins als seus vora noranta anys, saharià indomable, aporta els seus prestigiosos escrits sobre la marxa pels deserts, especialment el Sàhara, que són un cant a un estil de vida auster, culte, compromés, ja desaparegut però de gran saviesa i profunda humanitat.

Tot i les diferències històriques, econòmiques i culturals entre àrees culturals europees, el cert és que amb més o menys fortuna o insistència a casa nostra hem tingut caminants notables. Caminants que, a l'igual que els anteriors, han posat el camí al servei dels seus desigs, foren aquests els que foren. I que sovint eren de caire científic, la qual cosa parla a favor seu. I a aquest propòsit segur que hi afegien el pur plaer de la caminada.

Tal vegada Antoni Josep Cavanilles hauria d'aparéixer en primer terme. El seu recorregut, per sort ben documentat, és una mostra perfecta del viatger il·lustrat. Amant de la terra i entestat a fer-ne una descripció tan justa com fos possible, sí. Però li podem suposar totes les glòries i desgràcies del caminant solitari.

Més propers en el temps i, sobretot, amb un interès pel caminar molt similar a la forma actual de considerar el camí, en tenim ja una bona nòmina.

Mossén Alcover recorrent el país amb la seua calaixera plena de paraules és un exponent ben il·lustre d'aquest esperit —anar a la recerca dels mots— que va menar molts a trepitjar les terres de l'àmbit de la llengua catalana: allà on si dius *bon dia* et responen *bon dia*. Al seu costat, i portat també per un interès apassionat en la parla de la gent del nostre país, hi posarem Joan Coromines de qui s'acaben de publicar les ressenyes dels seus nombrosos itineraris. Dissortadament les notes d'aquest gran caminant referents a terres valencianes van quedar només en un apunt.

D'altres caminants ben coneguts són Josep Pla, Francesc Esteve, Enric Valor o Josep Maria Espinàs. Si Pla ho va fer només per fer servir les seues caminades com a material per als escrits, el cas de Francesc Esteve és molt més complex, ja que en els seus itineraris el professor ho recollia tot. I tot ho apuntava minuciosament, fins a escriure dietaris de gran valor etnogràfic i sociològic. En un sentit igualment de mirada diversa tenim a Enric Valor. El seu recorregut per transcriure contalles és només una part de les seues caminades de caçador. Immediat en el temps, caminant en certa mesura místic, tenim Joaquim Torres que va i ve arreu dels Països Catalans en concordança amb les estacions.

Caminants solitaris desconeguts que passaren lleus sobre el nostre País i sense deixar memòria escrita n'hi deu haver hagut. Desgraciadament no en tenim cap referència. I, certament, hauria estat una visió singular...

COM ES VEIA UN PAISATGE

Els caminants anteriors als moderns, fins i tot als romàntics, tenen una visió ben diferent no ja de la nostra sinó de la dels que acabem d'esmentar. Caminar no és encara un fenomen diferenciat. La gent camina, fa caminades llargues, bàsicament per viatjar. I és que no hi ha, per terra, cap altre mitja que no siga anar a peu. O a tot estirar, a cavall o en carro. Però els camins per a carruatges són escassos i dolents. Caminar doncs, és una necessitat. Més tard vindrà una altra cosa, una altra relació amb el territori que travessa el caminant.

Johann Sebastian Bach fa vora tres-cents cinquanta quilòmetres per anar a trobar un seu admirat mestre. I el paisatge, tot el viatge, el devia veure com un simple espai sobre el qual ha de caminar. Fins ací la visió, elemental, que perdura fins aquest moment. Jean Jacques Rousseau ja és una altra cosa. Ell passeja —que no és igual que fer camí, com fa Bach— per aconseguir el benestar, la felicitat, amb la contemplació de la natura. Tot un canvi. Aquest territori i el seu dibuix passa a ser protagonista més que no obstacle o simple mitjà per arribar a un lloc determinat.

Kant és també un caminant. Metòdic, pulcre, seré i organitzador... Els seus passeigs tenen una finalitat: endevinar l'ordre del món. No hi ha cap intenció interior sinó una de filosòfica, d'investigació si voleu.

Robert L. Stevenson, un altre caminant insigne, farà de les caminades, no del simple passeig, una forma personal d'entendre aquest moviment que ja implica una concepció més moderna. Les seues excursions li afavoreixen el coneixement personal, però per damunt, la sensació de convertir-se en un ciutadà anònim del món. El camí es veu com una possibilitat de reflexió sobre la persona.

En aquesta línia de trobar en l'acció de caminar una motivació més enllà del simple gaudi tenim, molt proper a nosaltres en diversos aspectes, i com ja s'ha apuntat, Antoni Josep Cavanilles. Aquest insigne i il·lustrat viatger emprèn el camí no per plaer sinó per acomplir un deure. La investigació, la descripció del territori amb finalitat científica és un propòsit clar i elaborat. Mira, per tant, amb els ulls de la ciència i la mirada personal queda relegada en benefici de la de l'investigador. Hi ha una desitjada utilitat en el viatge. Aquesta serà personal o social, científica, però en cap cas no és una activitat moderna, en el sentit de praxi cultural i exclusivament personal.

La Renaixença, especialment a casa nostra, li vol donar un nou sentit als desplaçaments a peu. Si bé és cert que la major part dels voluntaristes i anunciats propòsits dels seus seguidors, no van, sovint, més enllà de la retòrica. Una retòrica basada en un cert romanticisme, d'un regionalisme innocent i de poca volada. La gent de Lo Rat Penat i associacions similars no passen dels bons propòsits i poca cosa més. No són caminants en el sentit que ací donem al terme ni, tot i anomenar-se excursionistes, uns grans practicants de l'excursionisme pròpiament dit. Aquesta activitat la iniciaran els centres o colles d'excursionistes que es creen arreu del País i que seran els precursors d'activitats que encara perduren. Al màxim que, segons els seus himnes i cançons, volen aspirar els seguidors del Rat és aquest:

...de poble en poble, de vila en vila
cerquem memòries dels temps passats...

I generalment la proclama queda en no res. No cal sinó fer una ullada a l'emble-màtic poema de Llorente, «Vora el barranc dels Algadins».

La mirada del caminant, que ací es converteix en excursionista, no va més enllà d'una visió romàntica d'allò rural i del paisatge, com un món bucòlic, pur, idealitzat. Aquesta és la mirada sobre el territori que el caminant, quasi mai solitari, capta i ofereix en el seu relat.

LA PRAXI DEL CAMINAR

Es divinament bonic i bo, senzill i antiquíssim, anar a peu.

ROBERT WALSER

La motxilla sempre pesa. No hi ha un art del caminar, però sí que existeix un art per entaforar els objectes en la motxilla. Cal dominar-lo perquè durant el transcurs d'una caminada no haver-ho fet adequadament pot complicar-ho tot. Per a caminar, especialment si es volen fer recorreguts d'una certa importància, cal tenir presents unes quantes regles. No en són massa. Però sí precises, ajustades. Simples però, en certa manera, inexorables. I tenen a veure amb el calcer, l'equip personal, el contingut de la motxilla, en funció del tipus de caminada que farem, de la seua durada, de les característiques del terreny i de l'estació de l'any.

Durant el camí, i si arribem a un poble o una ciutat menuda, el caminant no passa desapercebut. És un foraster. Pot ser qualsevol cosa... anònim, pot amagar mil vides, totes les identitats.

Els camins són tots diferents. Fins i tot aquell que un pot recórrer diàriament, on el paisatge no canvia. Però sí la llum i les ombres. L'oratge fa canviar el mateix lloc, com ho fan les diferents hores del dia.

Però hi ha camins de tota mena. El que només és una senda poc trepitjada o el que ha estat pas important des de fa més de dos mil anys. Una via romana pot mostrar encara el seu empedrat i un assegador continuar viu amb el pas dels animals. Hi ha camins llargs, enormes, rectes i sense un arbre, que mortifiquen el caminant pas rere pas. I l'altre que, enmig d'un bosc verdejant travessa un rierol fresc. I cada corba és un paisatge distint.

I el caminant s'hi adapta. Hi ha camins que es degraden i d'altres que s'obren de nou. Alguns tenen nom propi i d'altres són tan anònims que només els coneixen quatre persones. Uns van per vora mar i d'altres pels colls muntanyencs.

Caminem tres hores o en caminem set, vuit o nou i més? En qualsevol cas sempre anirem mirant el cel. Per saber quin oratge ens arribarà. I també escodrinant el terra si és mal indret per caminar. En tot cas, mentre el pensament pot divagar, la mirada escruta el voltant immediat perquè és el plaer i la necessitat.

SOBRE EL CAMINAR ACTUAL

A hores d'ara es camina per prescripció mèdica (la proliferació de les «rutes del colesterol» a pobles i ciutats en dóna testimoni) o com un fet insubstancial i

quotidiana de poca volada, pràctic, per tal de desplaçar-se en entorns propers. Però també pot ser, al contrari, un acte deliberat i amb el clar sentit del desplaçament lent, reposat, d'admiració del paisatge.

Avui ningú no fa, com deia Muntaner, «anar-se'n a Constantinoble *caminant*». Perquè avui es camina, majoritàriament, per la ciutat. Per un motiu pràctic. Les llargues caminades queden reservades per a aquells que tenen possibilitat d'un oci llarg. Les grans distàncies es fan en tren o en cotxe, i sobretot en avió, en aquesta època del turisme de masses. Qui camina llargament avui és que encara persegueix aquella mena de *Wanderlust* que implica alguna cosa més que desplaçament. El *Wanderlust* com un desig intens de descobrir el món, encara que no siga més que el del costat de casa.

Perquè qui camina avui, en el sentit modern que ací donem a la paraula, ho fa impregnat d'una mentalitat allunyada de la majoritària dels antics caminants. El caminador actual té una mirada, per regla general, d'urbanita, de volenterós descobridor dels entorns naturals, rurals, allunyats de les aglomeracions urbanes. I per això mateix té una visió teoritzada, i fins i tot empàtica del territori per on camina.

Hi ha aquesta paradoxa en el caminar actual. I és que, en un món en el qual per diferents raons les distàncies s'han reduït i la velocitat ha augmentat en molts aspectes de la vida quotidiana, el caminant eixampla el món i el posa a un nivell més immediat i a l'abast de la mirada. Amb la qual cosa guanya en intensitat. I percep millor les distàncies. Les entén i codifica diferentment.

Però què succeeix quan un camina? Perquè, voluntàriament, el caminant s'enfronta no solament al territori, al paisatge, sinó a si mateix. A les seues vivències momentànies i, alhora, a les experiències passades que li permeten interpretar millor allò que el volta.

Caminar és monòton. Fer una passa darrere l'altra, durant tres i més hores, ni que siga per un paisatge divers, acaba convertint-se en una repetició. Tal vegada que en un principi, a les primeres hores, no se n'és conscient. Però la repetició, sempre igual i metòdica significa monotonia, la qual cosa ens du cap a altres dimensions del caminar. Al coneixement del cos, per exemple. A la descoberta de totes les parts dels peus i dels músculs de les cames. Però també a la resta del cos.

Si fa fred, el sentireu a les puntes dels dits, a les galtes, al pit mateix; si fa calor, la roba s'amera de suor, les gotes davallen pel front o per l'esquena... Siga com siga, amb la monòtona repetició aneu reconeixent tot el cos. Apareixerà el cansament o, si el trajecte és curt i hi esteu acostumats, al plaer de veure com el vostre cor, i amb ell tot el cos, es compassa i accepta el ritme cadenciós. També la respiració es torna monòtona i, alhora, lleugera.

Saber que eixiu d'un lloc determinat i voleu arribar a un altre us imposa una disciplina, d'antuvi, mental. Que es convertirà en física. Però de primer és la ment que us prepara i empeny a acceptar durant un temps més o menys llarg la cadència, la monotonia, la disciplina. Que, amb el transcurs de moltes caminades i la seua pràctica us acaba donant la confiança necessària per enfrontar-vos repetidament o de nou, al repte del camí. Perquè cal una certa disciplina per a encetar una caminada. De vegades serà la necessitat de deixar el refugi de bon matí per arribar a hora al següent descans. D'altres, imposar-se a la mandra si un vol aconseguir el premi del descans en aquell hostel o dalt d'un cim o sota un pi.

Hi ha, també, la seguretat que guanyeu. De la ment però també del cos, de saber que no us abandonarà al primer revolt o l'enèsima pujada. Que esteu segurs que aguantareu sense cap problema la fam quan no podeu aturar-vos perquè cal arribar a refugi. O la set quan heu de controlar l'aigua carregada que ha de servir per a la higiene personal i també per a preparar-vos el sopar o el desdijuni en aquell lloc on feu bivac.

Al costat, però, d'aquestes condicions produïdes pel caminar hi ha també tot un seguit de valors que entusiasmen el caminant. Que hi ha un cert refús de determinades condicions és evident: el caminant perd comoditats com un llit sempre igual, o un refugi sempre a l'abast. A canvi guanya en llibertat, aquest do tan desitjat: la llibertat de triar un camí o un altre, de deixar-lo si vol, d'elegir un territori o un altre... i per un altre costat aquestes decisions el porten a posseir una enorme alegria de viure mentre és en marxa. El caminant és, per necessitat, auster i frugal. En la motxilla ha de dur tot el seu univers: roba, material de bivac, neteja personal, menjar, bloc de notes, llibre... i aquesta no ha de ser massa gran si el viatger vol fer via.

I, tanmateix, *hic non sunt dracones*. Certament no s'ha de témer el camí malgrat les possibles adversitats o els inconvenients. Perquè caminar es pot convertir en un plaer.

Antic, per a tornar a ser nòmada, primari i elemental, o modern per trobar el silenci, les pauses i el plaer de la conversa amb el desconegut i la germanor dels caminants també.

Finalment, davant el paisatge un es torna conscient de la pròpia vida i de les limitacions, de la seua finitud, perquè el caminant no és ningú per als arbres centenaris ni per a les muntanyes. Ell passarà, els arbres i les muntanyes, en canvi, romandran. ☺